

Behavioral Sciences. – 2015. – Vol. 211. – P. 292–298. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281505377X>; 7. *Иноземцев В. Л.* За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Л. Иноземцев – М. : Academia, 1998. – 640с.; 8. *Ковальова О. М.* Інтелектуальний капітал – важлива складова капіталу підприємства / О. М. Ковальова // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19–21 червня 2012 року. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 57–59; 9. *Маркова Н. С.* Теоретико-методичні основи формування й розвитку інтелектуального капіталу. / Н.С. Маркова// Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Харків. – 2005 – 20 с. 10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; 11. *Понедільчук Т. В.* Інтелектуальний капітал: сутність та методи оцінки / Т. В. Понедільчук// Ефективна економіка № 6, 2014. - Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3288>; 12. *Попело О.В.* Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект і сучасні тенденції розвитку в Україні / О.В. Попело // Економіка і регіон №2 (51) – 2015 – ПолтНТУ. – С.66-78; 13. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2016 рік. – АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/na-sajt-mon-adkmu-11.07.17.pdf>; 14. *Тульчинська С.О.* Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 488 с.

УДК 336.7

О.М. Кузьмак, О.І. Кузьмак

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Банківська діяльність завжди перебуває під впливом фінансових ризиків, оскільки ці ризики є найбільш поширеними, то можуть суттєво вплинути на банківську діяльність. У статті досліджено процес управління кредитним ризиком у вітчизняних банківських установах. Кредитний ризик залежить як від зовнішніх, так і від внутрішніх факторів. Можливості управління зовнішніми факторами обмежені, хоча, здійснюючі своєчасні заходи, банки можуть зменшити вплив ризиків і запобігти втратам. Тому основні методи управління кредитними ризиками є у межах внутрішньої банківської політики. Визначено роль, практику використання та шляхи вдосконалення методів управління кредитними ризиками. У статті розглядаються основні характеристики та види вітчизняних та зарубіжних підходів до комплексного страхування банківських ризиків, висвітлюються деякі переваги програми комплексного банківського страхування та обмежуючі фактори використання цього виду страхування вітчизняними банками. Крім того, доведено, що комплексне страхування банківських ризиків є необхідним кроком у розвитку як страхового ринку, так і української економіки в цілому, що суттєво зменшить інфляційні коливання та допоможе стабілізувати банківську систему та регулюватиме грошовий потік. Доведено, що комплексне страхування банківських ризиків, несе також соціально-суспільну функцію, спрямовану на збереження фінансової стійкості кредитних установ при будь-яких несприятливих зовнішніх і внутрішніх впливах. Досліджено сутність та практику використання лімітування вітчизняними банками. Таким чином, доведено, що основним завданням управління

ризиками банків є необхідність досягнення більш точного прогнозування боргових зобов'язань та розміру резервів, що створюються з метою покриття проблемних боргів.

Banking has always been under the influence of the financial risks because these risks are the most common and can significantly affect banking. The article analyses the process of banking risk management in domestic banks, including credit risk management. Credit risk depends on both external and internal factors. The abilities to manage external factors are limited, although by taking timely action banks can reduce the impact of risks and prevent losses. Therefore, the main methods of credit risk management are located within the internal bank policy. The article defines role, usage, and ways of improving of credit risk management methods. Furthermore, the article describes the main characteristics and types of domestic and foreign approaches to comprehensive insurance of bank risks, highlights several advantages of the program of comprehensive bank insurance and constraining factors of usage of this type of insurance by domestic banks. Unfortunately, comprehensive insurance of bank risks is not common in Ukraine. Thus, it has been determined that in order to increase the number of operations performed by insurance companies aimed at insuring bank credits it is necessary to show balance sheets and financial statements of insurers, as well as to simplify the procedure of entering into insurance contracts. Furthermore, it has been proved that comprehensive insurance of bank risks is a necessary step in the development of both the insurance market and the Ukrainian economy in general which will significantly reduce inflationary fluctuations and will help to stabilize banking system and regulate money flow. However, the effective implementation of the system of comprehensive insurance of bank risks will require certain changes in legislation, rising level of integration in the world economy, improved monitoring of bank activities and significant investments in the development of the insurance market and banking system. The article explores the nature and practice of usage of rationing by domestic banks and offers directions for the development of mechanisms of neutralization of bank risks. Thus, it has been proved that the main task of bank risk management is the necessity to achieve more accurate forecasting of bad debt and the amount of reserves to be created for the purpose of covering bad debt.

Ключові слова: ризик, кредитний ризик, управління ризиками, диверсифікація, лімітування, страхування ризиків.

Keywords: risk, credit risk, risk management, diversification, limitation, insurance, credit risk.

Постановка проблеми. Банківська діяльність постійно потрапляє під вплив фінансових ризиків, адже саме ці ризики є найбільш розповсюдженими та можуть суттєво впливати на банківську діяльність. Найбільш розповсюдженим серед таких ризиків є кредитний ризик. Саме тому значну увагу необхідно приділяти банківським установам для своєчасного ефективного управління даним ризиком.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми функціонування системи управління кредитним ризиком в банках висвітлені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема А.О.Старостіної [1], Л.О.Примостки [2], В.Т. Севрук [3], В.В. Вітлінського [8] та ін. При цьому в ході розвитку банківської діяльності в умовах глобалізації економіки виникають невирішені питання оптимізації ризиків у банківській діяльності. Внаслідок цього виникає необхідність поглибленого дослідження сутності та ефективності застосування методів мінімізації в процесі управління ризиками у вітчизняній банківській практиці.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесу управління кредитним ризиком у вітчизняних банківських установах, визначення ролі та необхідності вдосконалення методів управління кредитним ризиком.

Опис основного матеріалу дослідження. Кредитна діяльність є однією з основних у банківській діяльності. Саме з кредитуванням пов'язана значна частина прибутку банку. Одночасно неповернення кредитів, особливо великих, може призвести до банкрутства банківської установи. Саме тому, управління кредитними ризиками є необхідною частиною роботи будь-якого комерційного банку. Можна стверджувати, що кредитний ризик є одним з основних банківських ризиків. Кредитний ризик залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів. Можливості управління зовнішніми факторами є обмеженими, хоча своєчасними діями банк може в певній мірі пом'якшити їх вплив та попередити втрати. Тому основні засоби управління кредитним ризиком знаходяться у внутрішній політиці банку.

На сучасному етапі використовуються такі загальні методи управління кредитним ризиком, як: диверсифікація, страхування, лімітування та самострахування (створення резервів). Диверсифікація полягає у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які працюють в різних галузях та мають різні обсяги капіталу. Але даний метод варто застосовувати зважено, спираючись на статистичний аналіз та прогнозування, враховуючи можливості самого банку та рівень підготовки кадрів, адже диверсифікація потребує професійного управління та глибокого знання ринку [2, с.371]. Саме тому надмірна диверсифікація може мати зворотній ефект і призвести не до зниження, а до зростання кредитного ризику. Адже навіть у великому банку не завжди є достатня кількість висококваліфікованих фахівців. Проте, деякі банки формуючи кредитний портфель дотримуються певного рівня концентрації, тобто зосереджують кредитні операції банку в певній галузі чи на кредитуванні певних категорій позичальників. При цьому необхідно враховувати і те, що надмірна концентрація також призводить до зростання кредитного ризику. Як показує міжнародний досвід саме надмірна концентрація кредитного портфеля стала причиною погіршення фінансового стану та банкрутства банків у розвинутих країнах протягом 70-80-х років минулого століття [5, с.145]. Отже, визначення оптимального співвідношення між рівнями диверсифікації та концентрації кредитного портфеля банку є важливим завданням, яке має вирішувати менеджмент кожного банку.

Одним з перспективних напрямів нейтралізації банківських ризиків та кредитного ризику, зокрема, є комплексне страхування банківських ризиків, яке несе також соціально-суспільну функцію, спрямовану на збереження фінансової стійкості кредитної установи при будь-яких несприятливих зовнішніх і внутрішніх впливах.

Перше страхове покриття ризиків для банків було розроблене близько 100 років тому і нині його правила стали базовими для фахівців зі страхування в усьому світі. У 1907 році американські страховики спільно із Асоціацією американських банків випустили страховий продукт комплексного банківського страхування (Bankers Blanket Bond) [4]. Поліс BBB включає широкий перелік ризиків – від неояльності банківського персоналу до збитків, понесених банком при операціях за підробленими документами.

Комплексне банківське страхування включає в себе відшкодування збитків від: втрати чи пошкодження банківського майна або майна відданого на зберігання в результаті крадіжки, пожежі, злочинних дій; шахрайських дій працівників банку; прийняття фальшивих банкнот та платіжних документів; втрат від операцій з цінними паперами; втрат, пов'язаних із перевезенням готівки та інших цінностей.

Комплексне банківське страхування передбачає страхове покриття майже по всіх ризиках, притаманних для фінансової діяльності із деякими обмеженнями [5]. За статистикою, до 90% всіх злочинів в банківському секторі відбувається при безпосередній участі власних співробітників, тому основною статтею комплексної програми є саме страхування від збитків в результаті нелояльності персоналу [6]. Ризик нелояльності персоналу значно зростає під час фінансових криз, масових звільнень і скорочень заробітної плати. В цих умовах співробітники банків та інших фінансових організацій перестають пов'язувати своє майбутнє із стабільним довгостроковим кар'єрним ростом і легше погоджуються на участь у протиправних діях. Страхування від електронних і комп'ютерних злочинів є необхідним елементом комплексної програми розподілу ризиків банку. Надаване покриття забезпечує захист від збитків у результаті несанкціонованого проникнення в електронні та комп'ютерні системи банку і зміни знаходяться в них даних, в результаті впливу комп'ютерних вірусів. Додаткові проблеми для банків створює глибоке впровадження інформаційних технологій, що веде до виникнення нових ризиків. Розвиток глобальних систем автоматизації банківських операцій, електронного зв'язку, дистанційного доступу до даних привело до відповідного зростання інтелектуального рівня злочинності, до появи нових видів шахрайства. Причому великі банки захищені від подібних ризиків не краще, ніж дрібні і середні, і перш за все саме в силу диверсифікованості своєї структури і діяльності.

Отже, програма комплексного банківського страхування має ряд переваг:

1. Страхування повного пакету ризиків вимагає менших витрат, ніж оформлення кожного ризика окремо;
2. Повний захист, оскільки набір ризиків з різних видів є взаємодоповнюючим;
3. Конкурентна перевага перед іншими учасниками ринку, бо наявність комплексного договору страхування є певною гарантією фінансової стійкості компанії;
4. Розслідування економічних злочинів часто не дає чітких результатів, що тягне за собою складності у визначенні ризику, по якому стався страховий випадок. Комплексний договір страхування дозволить уникнути подібної ситуації.

У США для банків, що працюють з фізичними особами, поліс BBB є обов'язковим. На жаль, в Україні комплексне страхування банківських ризиків не набуло поширення. В Україні перша практика комплексного страхування ризиків належить ПУМБу, який у 2002 році застрахував ризики в компанії АСКА. На сьогоднішній день в Україні страхування Banker's Blanket Bond мають більше 10 банків.

Окрім того, основним стримуючим чинником проти використання українськими банками даного виду страхування є високий рівень вартості страховки та франшизи. Страховий платіж становить 2-2,5 % від суми страхового покриття. При існуючій ситуації на ринку лише деякі банки в Україні можуть дозволити собі такі витрати на Banker's Blanket Bond. По-друге, обов'язковою умовою надання покриття BBB є проведення оцінки системи безпеки банку третьою стороною (сюрвейєрів), міжнародною аудиторською компанією або організацією, призначеною перестраховальником, який буде приймати такий ризик на перестраховання. Далеко не кожен банк в Україні є відкритим для проведення подібних процедур. Небажання багатьох українських локальних банків надавати повний обсяг внутрішньої інформації для оцінки ризику позбавляє їх можливості отримання покриття по BBB. З цієї причини поточне

страхування в Україні, як правило, обмежується покриттям збитків рухомого і нерухомого майна банків.

Невід'ємною складовою страхування BBB є перестраховання, оскільки жодна компанія в Україні не здатна покрити зі своїх резервів катастрофічні ризики банків без відповідного перестраховання. Найчастіше страхуванням BBB займаються універсальні страховики, так як їм простіше вийти на міжнародний ринок - на брокерів або безпосередньо на синдикат Lloyd's, ключового світового перестраховика ризиків подібного роду. Але варто зауважити, що комплексне банківське страхування рекомендується українським банкам з іноземним капіталом іноземними материнськими структурами, що також сприяє поширенню Banker's Blanket Bond в Україні [7].

На нашу думку, для збільшення обсягів операцій страхових компаній зі страхування банківських ризиків необхідно висвітлювати баланси та фінансові звіти страховиків для ознайомлення з даною інформацією банками з метою отримання гарантії платоспроможності страховика, а також спростити процедуру оформлення договору страхування. Актуальним залишається і питання розширення перестраховання, адже вітчизняні страхові компанії не мають відповідного обсягу капіталу аби застрахувати в повному обсязі кредитні портфелі великих українських банків, саме тому потрібне перестраховання в іноземних компаніях. Таким чином, на нашу думку, комплексне страхування банківських ризиків – це значний крок у розвитку не тільки страхового ринку, а й економіки України в цілому, який дозволить нашій країні наблизитися до рівня розвинених країн, значно скоротити економічні, інфляційні коливання, стабілізувати банківську систему і врегулювати грошовий оборот. Однак для ефективного впровадження системи комплексного страхування банківських ризиків потрібні зміни в законодавстві, зростання рівня інтеграції у світову економіку, удосконалення принципів моніторингу діяльності банків, значні інвестиції в розвиток страхового ринку та банківську систему.

Лімітування, як метод управління кредитним ризиком, полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позик, що дозволяє обмежити ризик. Завдяки встановленню лімітів кредитування банкам удається уникнути критичних втрат внаслідок необдуманого концентрації будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати кредитний портфель та забезпечити стабільні прибутки. Таким чином, на нашу думку, комплексне страхування банківських ризиків – це значний крок у розвитку не тільки страхового ринку, а й економіки України в цілому, який дозволить нашій країні наблизитися до рівня розвинених країн, значно скоротити економічні, інфляційні коливання, стабілізувати банківську систему і врегулювати грошовий оборот. Однак для ефективного впровадження системи комплексного страхування банківських ризиків потрібні зміни в законодавстві, зростання рівня інтеграції у світову економіку, удосконалення принципів моніторингу діяльності банків, значні інвестиції в розвиток страхового ринку та банківську систему. Органи банківського нагляду в багатьох країнах лімітуванням регулюють діяльність банків, зокрема кредитну, установлюючи обов'язкові ліміти, які здебільшого виражені у відносних величинах [2, с.372].

Існує певне лімітування, ініціатором якого є центральний банк (Національний банк України). Це нормативи кредитного ризику, які є складовою економічних нормативів регулювання банківської діяльності. Вітчизняні банки повністю дотримуються встановлених нормативів.

Створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків, як метод управління кредитним ризиком полягає в акумуляції частини коштів на спеціальному рахунку для компенсації неповернених кредитів [8]. Значні розміри кредитних ризиків можуть призвести до повної втрати капіталу і банкрутства банку. Отже, створення спеціального резерву для покриття нерозпізнаних кредитних ризиків дає змогу уникнути негативного впливу на розмір основного капіталу і є одним зі способів самострахування банку. Нарахування до резерву здійснюються за встановленими для кожної групи нормами відрахувань, визначеними у відсотковому відношенні до суми кредитів даної групи. Діяльність по створенню резервів на відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків в Україні почалася в 1995 році.

Існуюча до цього практика списання безнадійної кредитної заборгованості без визначення конкретних джерел покриття призводила до виникнення значних розбіжностей між реальним капіталом банків та розміром капіталу, відображеним у фінансовій звітності [2, с.372]. Рівень кредитного ризику визначається за такими ознаками: оцінка фінансового стану позичальника; додержання ним графіку погашення основної суми кредитної заборгованості та відсотків за нею. Методику аналізу та оцінювання фінансового стану позичальника кожний банк розробляє самостійно з урахуванням вимог та рекомендацій НБУ, основних положень своєї кредитної політики та конкретних економічних умов. Критерії оцінювання фінансового стану позичальника та методика його визначення документально фіксуються банком в окремому положенні, яке затверджується його Правлінням. За групою стандартних кредитів формується загальний резерв за рахунок прибутків минулих років, відрахування до якого проводяться щоквартально. За кредитами, що віднесені до інших груп, — під контролем, субстандартними, сумнівними і безнадійними — створюється спеціальний резерв, відрахування до якого відносяться до витрат комерційного банку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, для зниження рівня банківських ризиків банки повинні ретельно підходити до вибору клієнтів, встановлюючи жорсткіші правила оцінки потенційних позичальників. Для ефективного управління ризиками кредитних операцій банку потрібно забезпечити розвиток кредитних бюро, запровадити у застосування скорингові моделі на основі нагромадження власних статистичних баз за індивідуальними позичальниками. Отже, регулювання банківських ризиків є об'єктивною необхідністю, засадою забезпечення стабільності банківської системи. Саме тому в Україні необхідно законодавчо врегулювати питання мінімізації банківських ризиків.

1. *Старостіна А.О.* Ризик-менеджмент: теорія та практика. / А.О.Старостіна, В.А. Кравченко. — К.: Кондор, 2004. — 92с.;
2. *Управління банківськими ризиками: Навч. посіб.* / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчева [та ін.]. — К.: КНЕУ, 2007. — 600с.;
3. *Севрук В.Т.* Банковские риски. / В.Т. Севрук. — М.: «Дело ЛТД», 1994. — 72с.;
4. *Энциклопедия финансового риск-менеджмента* / Под ред. А. А. Лобанова и А. В.Чугунова. [2-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 878с.
5. *Клапків М.С.* Страхування фінансових ризиків [Текст]: монографія / М. С. Клапків. — Тернопіль : Карт-Бланш, 2002. — 570с.;
6. *Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посіб* / В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський, Я.С. Наконечний, Г.І. Великоіваненко. — К.: «Знання», 2000. — 251 с. ;
7. *Schroeck G.* Risk management and value creation in financial institutions / G. Schroeck. — John Wiley & Sons Inc., Hoboken, New Jersey, 2002. — 355с.;
8. *Horchler Karen A.* Essentials of financial risk management / Karen A. Horchler. — John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2005. — 272с.